

TÉMA

Charta OSN jako mezník v mezinárodním právu?

Pavel Šturma*

Abstrakt: Letošní 80. výročí konce druhé světové války a založení Organizace spojených národů představuje určitě dobrý důvod pro připomenutí si roku 1945 jako právního mezníku v mezinárodním právu. V historiografii mezinárodního práva, což je dnes obecně uznávaná specializace v rámci širokého vědního oboru mezinárodního práva, se obvykle Charta OSN považuje za významný mezník. Tento článek představuje analytický a kritický pohled na Chartu OSN, motivovaný snahou ukázat, že její přijetí je sice důležitým mezníkem, ale zahrnuje prvky diskontinuity i kontinuity ve vývoji mezinárodního práva. Jinak řečeno, v mezinárodním právu po roce 1945, včetně samotného textu Charty, najdeme prvky starého (dosavadního) mezinárodního práva i některé nové prvky. Cílem tohoto článku je proto rozlišit a ukázat v Chartě OSN jak nové prvky, tak ustanovení, která představovala jen určité cíle a přísliby, avšak text Charty ještě nová pravidla nepřinesl, ale také prvky kontinuity, kde Charta navazuje na starší pravidla a instituce.

Klíčová slova: Charta OSN, cíle a zásady, lidská práva, mezinárodní právo, OSN, Společnost národů

Úvod

Letošní 80. výročí konce druhé světové války a založení Organizace spojených národů představuje určitě dobrý důvod pro připomenutí si roku 1945 jako právního mezníku v mezinárodním právu. Přesto je v názvu tohoto příspěvku obsažen otazník. To pochopitelně může vyvolávat otázku: proč? V historiografii mezinárodního práva, což je dnes obecně uznávaná specializace v rámci širokého vědního oboru mezinárodního práva, se obvykle rok 1945 (a Charta OSN) považuje za významný mezník. V rámci členění vývoje mezinárodního práva do velkých epoch to bývá chápáno jako přelom mezi tradičním mezinárodním právem a moderním mezinárodním právem. Otazník v názvu neznamená, že by tento příspěvek chtěl zpochybnit obvyklé členění obsažené ve většině kurzů a učebnic mezinárodního práva, včetně těch, na nichž se autor článku podílí. Důvodem není ani současná neutěšená mezinárodní situace, která ukazuje četné porušování principů, na kterých Charta OSN stojí. Nebezpečná mezinárodní situace a porušování zásadních pravidel mezinárodního práva není něčím úplně novým, ale v posledních 80 letech se opakuje vícekrát.

Důvodem je spíše analytický a kritický pohled na Chartu OSN, motivovaný snahou ukázat, že její přijetí je sice důležitým mezníkem, ale zahrnuje prvky diskontinuity i kontinuity ve vývoji mezinárodního práva. Jinak řečeno, v mezinárodním právu po roce 1945, včetně samotného textu Charty, najdeme prvky starého (dosavadního) mezinárodního

* Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: pavel.sturma@ilaw.cas.cz. Tento článek vychází z příspěvku předneseného na konferenci *Rok 1945 jako právní mezník*, konané na AV ČR v Praze dne 6. 6. 2025. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

práva i některé nové prvky. Cílem tohoto článku je proto rozlišit a ukázat v Chartě OSN jak nové prvky, tak ustanovení, která představovala jen určité cíle a přísliby, avšak text Charty ještě nová pravidla nepřinesl, ale také prvky kontinuity, kde Charta navazuje na starší pravidla a instituce.

1. Přijetí Charty OSN jako přelom v mezinárodním právu

Když byla 26. 6. 1945 v San Francisku na konferenci Spojených národů, tedy spojenec-
kých států ve válce proti nacistickému Německu a militaristickému Japonsku, podepsá-
na Charta OSN, bylo to jistě považováno za historický moment vedoucí ke vzniku nové,
potenciálně univerzální mezinárodní organizace. Ta se měla odlišit od své předchůdkyně,
Společnosti národů (*League of Nations*, *Société des Nations*), která byla výsledkem první
světové války. Již z hlediska formálního tomu tak bylo. Jestliže pakt o Společnosti národů
byl I. částí mírových smluv (versailleské, velké saint-germainské, trianonské a neuillyské),¹
pak zakládající dokument OSN (Charta) byl úmyslně oddělen od mírových smluv. Ostat-
ně v době podpisu Charty v San Francisku sice již skončila válka v Evropě, ale stále ještě
pokračovala v Tichomoří. Projekt nové organizace tak sice nebyl zatížen otázkami obvykle
řešenými v mírových smlouvách (hranice, reparace atd.), ovšem poražené státy (Němec-
ko, Japonsko a jejich menší spojenci či satelity) nebyly mezi účastníky konference a za-
kládajícími členy OSN. Za členy OSN byly přijaty později, v 50. letech. Stejně tak se členy
Organizace staly až později i některé neutrální státy.

To, že OSN byla produktem Spojenců v druhé světové válce, potvrzuje i její příprava.
Jedním z prvních kroků k založení OSN byla Atlantická charta, podepsána 14. 8. 1941 po
jednání na lodi *Prince of Wales* americkým prezidentem F. D. Rooseveltem a britským
premiérem W. Churchilllem.² Tu se pak rozhodlo podpořit celkem 26 států (včetně Česko-
slovenska) podpisem Deklarace Spojených národů (1942).³ V dalších letech se pak plány
na ustavení nové organizace konkretizovaly, včetně zásadní role velmocí. V říjnu 1943
vyzvaly Spojené státy, Velká Británie a Sovětský svaz spolu s Čínou k vytvoření meziná-
rodní organizace, která bude zajišťovat mezinárodní mír a bezpečnost. Tento cíl byl pak
potvrzen na konferenci „velké trojky“ v Teheránu v prosinci 1943. Ještě před vlastní kon-
ferencí v San Francisku se konala přípravná jednání k založení OSN, a to v Dumbarton
Oaks (poblíž Washingtonu) v srpnu 1944.⁴ Tam se představitelé Číny, Sovětského svazu,
USA a Velké Británie dohodli na cílech a zásadách činnosti Spojených národů. Určité
otázky ale zůstaly nedořešené, včetně hlasování v Radě bezpečnosti. Na tom se dohodli
až Roosevelt, Churchill a Stalin na Jaltské konferenci (únor 1945). To se projevilo, slovy
F. D. Roosevelta v myšlence „čtyř policistů“, kteří by jako stálí členové rady bezpečnosti
měli být garanty světového míru. K původní „čtyřce“ (USA, Velká Británie, Sovětský svaz
a Čína) se až na poslední chvíli přibrala také Francie.

Na rozdíl od staršího mezinárodního práva (vestfálského systému), které bylo založeno
na formální svrchované rovnosti států (nezávislých, nikoli kolonií a jiných závislých území)

¹ Viz ve Sb. z. pod č. 217/1921, 507/1921, 102/1922, 274/1922. Srov. též HOBZA, A. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha: [nákl. vl.], 1931, s. 16 an.

² Viz dostupné z: https://is.muni.cz/elportal/estud/praf/js09/dejiny/web/prameny/08/Atlanticka_charta_z_14_srpn_1941.pdf.

³ Viz FLIEGER, J. *Deklarace Spojených národů*. Dostupné z: www.valka.cz/10927-Deklarace-Spojenych-narodu.

⁴ Viz SCHLESINGER, S. C. *Act of Creation. The Founding of the United Nations*. Cambridge, MA: Westview Press, 2004, s. 40–51.

a na neformální hegemonii velmocí,⁵ Charta OSN přinesla formální zafixování role velmocí. Učinila tak v podobě v textu článku 23, který vyjmenovává stálé členy Rady bezpečnosti, a článku 27 odst. 3, který zakotvuje zásadu jednomyslnosti stálých členů (tzv. právo veta) ve všech jiných než procedurálních otázkách. Myšlenka, která vzešla z fungující spolupráce spojenců během války, ovšem narazila na měnící se politickou realitu a již od roku 1947 přestává fungovat. Zablokování Rady bezpečnosti v dobách „studené války“, ale i v současnosti, jakož i praktická nemožnost revize podstatných ustanovení Charty (viz níže), je toho důsledkem.

Na druhé straně to, co bývá nejčastějším předmětem kritiky Charty OSN, zajistilo, že žádná z velmocí zastoupených mezi stálými členy Rady bezpečnosti nemohla prosadit rozhodnutí tohoto orgánu, které by bylo zcela nepřijatelné pro jinou velmoc. Paralyzování Rady bezpečnosti tak současně brání přímé konfrontaci mezi stálými členy s důsledky, které by to mělo pro světový mír, ale i pro existenci organizace.

Opět na rozdíl od Společnosti národů, která byla převážně evropskou organizací, když jeden z jejích iniciátorů, prezident Wilson, nedokázal prosadit v Senátu ratifikaci, takže se USA nestaly členem organizace, OSN je se svými 193 členskými státy univerzální organizací. Navíc v průběhu 20 let její reálné existence (i když formálně byla zrušena až v roce 1946) Společnost národů opustily některé významné státy (jako Německo) nebo byly vyloučené (Sovětský svaz), OSN existuje již 80 let.

2. Nové prvky mezinárodního práva obsažené v Chartě

Vedle výše zmíněného formálního zafixování role stálých členů Rady bezpečnosti přinesla Charta také některé další nové prvky jako zásady obsažené v článku 2, především obecný zákaz použití síly a hrozby silou,⁶ který v takto široké podobě nebyl obsažen v Paktu Společnosti národů (1919) ani v Briand-Kelloggově paktu (1928). Pakt Společnosti národů omezoval použití síly pouze formálními požadavky (nabídka řešení sporu),⁷ smlouva z roku 1928 pak zakázala jen útočnou válku, tedy nejzávažnější formu použití vojenské síly. Přesně řečeno, její strany se pouze dohodly vystříhat se války coby nástroje národní politiky.

Stejně tak novým prvkem je propracovaný a potenciálně velmi efektivní systém kolektivní bezpečnosti upravený v kapitole VII. Charty. Jeho efektivita ovšem závisí na shodě stálých členů Rady bezpečnosti, takže po velký časový úsek z 80 let existence OSN byl více či méně zablokovan. Naopak v obdobích, jako byla 90. léta, kdy bylo rozdělení velmocí dočasně překonané, se ukázaly jeho možnosti.

Novým prvkem, který přinesla Charta, je trvalý institucionální rámec pro kodifikaci a progresivní rozvoj mezinárodního práva. Podle článku 13 odst. 1 „*Valné shromáždění dává*

⁵ K roli velmocí srov. též MALENOVSKÝ, J. *Osudová setkání Československa s velmocemi na poli mezinárodního práva 1918, 1938, 1968*. Praha: Leges, 2024, s. 13–18.

⁶ Viz čl. 2 odst. 4: „*Všichni členové se vystříhají ve svých mezinárodních stycích hrozby silou nebo použití síly jak proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu, tak jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s cíli Organizace spojených národů.*“

⁷ Viz čl. 12 odst. 2 Paktu Společnosti národů: „*Členové Společnosti jsou zajedno vtom, že vyskytne-li se mezi nimi spor, který by mohl vésti k roztržce, předloží věc buď řízení rozhodčímu nebo soudnímu nebo Radě k přezkoumání. Jsou dále zajedno v tom, že se v žádném případě neuchýlí k válce dříve, než uplynou tři měsíce od nálezu rozhodčích neb soudu neb od zprávy Rady.*“ Viz HOBZA, A. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*, s. 27–28.

podnět ke studiu a činí doporučení, jejichž cílem je: [...] posilovat postupný rozvoj mezinárodního práva a jeho kodifikaci“. Zatímco v době Společnosti národů bylo úsilí o kodifikaci mezinárodního práva spojené se spíše ojedinělými konferencemi (např. Haagská konference v roce 1930),⁸ Valné shromáždění OSN svou rezolucí z roku 1947 zřídilo trvalý pomocný orgán pro kodifikaci a progresivní rozvoj mezinárodního práva, složený z nezávislých expertů. Komise pro mezinárodní právo, která byla vytvořena v roce 1948, za 77 let své činnosti významným způsobem přispěla k tomu, že velké oblasti obecného mezinárodního práva (obyčejového) byly kodifikovány.⁹ Její návrhy jsou projednávány členskými státy v Šestém (právním) výboru VS OSN. Jen příkladem lze uvést oblasti jako mořské právo, diplomatické a konzulární právo, smluvní právo, některé aspekty sukcese států, jurisdikční imunity státu a státního majetku, odpovědnost států a mezinárodních organizací. Z hlediska systémového lze asi za nejvýznamnější výsledky kodifikačního procesu označit Vídeňskou úmluvu o smluvním právu (1969)¹⁰ a Články o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování (ARSIWA, 2001).¹¹ I když se dnes někdy hovoří o určité krizi kodifikace mezinárodního práva, včetně krize Komise, výsledky dosažené OSN za uplynulých 80, respektive 77 let jsou nepopíratelné.

3. Cíle a přísliby obsažené v Chartě

Kromě nesporných změn v mezinárodním právu, které přinesla, Charta také obsahuje ve svých cílech a principech některé přísliby, které se však v době jejího přijetí ještě nepodařilo prosadit.

Asi nejznámějších příkladem z této kategorie je úprava lidských práv. I když zakládající konference OSN nepřijala kvůli neochotě velmocí návrhy některých států na vypracování a začlenění Mezinárodní listiny práv (*International Bill of Rights*) přímo do Charty OSN, přesto se odkaz na lidská práva dostal do její Preambule a šesti článků.¹² Z nich stojí za zmínění v první řadě článek 1, kde se mezi cíle Spojených národů zařazuje „*podporování a posilování úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství*“ v souvislosti s úkoly v oblasti hospodářské, sociální a kulturní. O úctě k lidským právům a základním svobodám se zmiňuje Charta OSN ještě v článku 55 (v souvislosti s úkoly Hospodářské a sociální rady). Z článku 56 pak vyplývá pro všechny členské státy závazek, že budou společně i jednotlivě jednat v součinnosti s Organizací, aby bylo dosaženo cílů stanovených v předchozím článku.

Na základě článku 68 Charty Hospodářská a sociální rada OSN (ECOSOC) zřídila jako svůj pomocný orgán Komisi pro lidská práva. Jedním z prvních úkolů nové Komise se pak stalo vypracování návrhu listiny práv. Rozdílné názory na právní povahu připravovaného dokumentu (deklarace nebo úmluva) vyústily v rozhodnutí Komise, přijaté na jejím 2. zasedání koncem roku 1947, vypracovat Deklaraci, úmluvu (pod názvem Pakt) i implementační mechanismy, kteréžto tři dokumenty by měly dohromady tvořit Mezinárodní

⁸ Viz ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P. – BÍLKOVÁ, V. *Kodifikace a rozvoj mezinárodního práva*. Praha: PF UK, s. 19–20.

⁹ Ibidem, s. 21–25. Srov. též UNITED NATIONS (ed.). *Seventy Years of the International Law Commission. Drawing a Balance for the Future*. Leiden – Boston: Brill | Nijhoff, 2021.

¹⁰ Text viz UN doc. A/CONF.39/27, nebo vyhl. č. 15/1988 Sb.

¹¹ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, in: *Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two*, s. 31 an.

¹² Viz FLEGL, V. *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 1–3.

listinu práv. V dalším roce byl dopracován návrh rezoluce, který pak pod názvem Všeobecná deklarace lidských práv přijalo Valné shromáždění 10. 12. 1948.¹³

Všeobecná deklarace je *prvním* mezinárodním instrumentem *obecné* povahy, vyhlášením ucelený katalog práv přiznaných *každému* jednotlivci.¹⁴ Jak známo, Všeobecná deklarace není mezinárodní smlouva, byla přijata ve formě rezoluce Valného shromáždění OSN, jež má pouze doporučující povahu. Nehledě na tuto *formu*, její *obsah* přesáhl svým významem i řadu právně perfektních smluv. Dnes proto při hodnocení Všeobecné deklarace převládá spíše důraz na její faktický význam, který sehrála v procesu internacionalizace lidských práv. Na cíle vyhlášené v Chartě OSN a konkretizované ve Všeobecné deklaraci až později navázaly mezinárodní smlouvy, nejprve na regionální úrovni (Evropská úmluva o lidských právech, 1950), později na univerzální úrovni ve formě dvou Mezinárodních paktů (1966).¹⁵

Dalším příkladem je zásada rovnoprávnosti a sebeurčení národů obsažená v článku 1 odst. 2 Charty, která však v roce 1945 nebyla ještě naplněna, protože i po vzniku OSN byl zachován koloniální systém, protože některé z vítězných mocností měly zájem na udržení svých kolonií. Nicméně v důsledku událostí během a po skončení války docházelo postupně k oslabování koloniální nadvlády. V důsledku vlastní dynamiky získala některá závislá území nezávislost již koncem 40. let. Na půdě OSN se však právo národů na sebeurčení (dekolonizace) prosadilo až v roce 1960, když Valné shromáždění přijalo známou rezoluci 1514 (XV) ze 14. 12. 1960 nazvanou Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům.¹⁶

Avšak ani velká vlna dekolonizace na začátku 60. let neznamenal, že všechna závislá území již získala samostatnost. V případě některých portugalských kolonií došlo k nabytí nezávislosti až po změně režimu (revoluci) v Portugalsku v roce 1974. Zvláště zajímavý je případ *Chagos Archipelago*, který ve svém posudku řešil Mezinárodní soudní dvůr.¹⁷ V souvislosti s poskytnutím nezávislosti Mauriciu došlo v roce 1965 ze strany Spojeného království k oddělení části ostrovů a vytvoření nové britské kolonie. Proto také MSD ve svém posudku jasně konstatoval, že proces dekolonizace zde nebyl dokončen a vyzval zainteresované subjekty k jednání o poskytnutí nezávislosti Čagoským ostrovům. K tomu nakonec došlo až na jaře 2025.¹⁸

Zatímco v případě poskytnutí nezávislosti koloniálním územím je právní situace jasná a MSD přijal silné právní stanovisko, podstatně složitější zůstává obsah práva národů na sebeurčení mimo rámec dekolonizace, o čemž svědčí mimo jiné i slabší posudek MSD

¹³ GA res. 217/III (10.12.1948); český text viz FLEGL, V. *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*, 7, s. 25–29.

¹⁴ Blíže srov. MALENOVSKÝ, J. Zapomenuté a falzifikované, známé a ještě nenapsané kapitoly šedesátileté epopeje Všeobecné deklarace lidských práv. *Právník*, 2009, roč. 148, č. 1, s. 1 an.

¹⁵ Vyhl. FMZV č. 120/1976 Sb.; srov. též FLEGL, V. *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*, s. 30 an.

¹⁶ UN doc. A/1514/XV; viz též ONDŘEJ, J. – POTOČNÝ, M. *Obecné mezinárodní právo v dokumentech*. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 18–19.

¹⁷ INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965. Advisory Opinion*. I.C.J. Reports 2019, s. 95. Srov. též HOFMANN, R. – KIRCHBACH, C. The ICJ Chagos Archipelago Advisory Opinion and The Right to Self-Determination. *Czech Yearbook of Public and Private International Law*, 2019, Vol. 10.

¹⁸ Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Republic of Mauritius concerning the Chagos Archipelago including Diego Garcia (22 May 2025), dostupné z: CP 1334 – Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Republic of Mauritius concerning the Chagos Archipelago including Diego Garcia.

ve věci legality vyhlášení nezávislosti Kosova,¹⁹ kde se Soud spíše vyhnul zásadním právním otázkám.²⁰

Případ Čagoských ostrovů nebo Namibie (viz níže) však nejsou jediné příklady právních a politických problémů dlouho nedokončené dekolonizace. Až dodnes přetrvávají obtíže s postavením Západní Sahary²¹ s ohledem na postoje Španělska a Marockého království (po zrušení španělské koloniální správy okupovalo Maroko část tohoto území), které vyvolaly v minulosti posudek MSD²² a dosud vyvolávají různá řízení před Soudním dvorem EU.²³

4. Kontinuita mezinárodního práva a Charta OSN

Je zajímavé, že vedle zásadních nových prvků a cílů či příslibů, které se často realizovaly až později, Charta také představuje příklady kontinuity starších pravidel a institutů mezinárodního práva. A to i přesto, že je často označuje jinými názvy, což se týká zejména označení institucí (orgánů a organizací), založených přímo v Chartě nebo v souvislosti s ní.

Asi nejznámějším příkladem kontinuity jsou pravidla řešení mezinárodních sporů, a to především pro mezinárodní soudní řízení. Třebaže Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti nebyl formálně začleněn do struktury Společnosti národů, jeho nástupce, Mezinárodní soudní dvůr, je jedním z hlavních orgánů uvedených v samotné Chartě. Podle článku 92 „Mezinárodní soudní dvůr je hlavním soudním orgánem Organizace spojených národů. Působí podle připojeného statutu, který je založen na statutu Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti a je nedílnou částí této Charty.“ Všichni členové OSN jsou *ipso facto* účastníky statutu MSD.

Zdrojem kontinuity je právě text Statutu MSD, který skutečně z velké části doslova přebírá text statutu svého předchůdce z roku 1920. Projevuje se to nejen v zčásti zastaralém, dalším vývojem mezinárodního práva překonaném textu (např. u pramenů mezinárodního práva v článku 38),²⁴ ale i v celkové konstrukci soudního řízení. Jurisdikce MSD je podle článku 36 založena na konsenzuální principu, souhlas států, které jsou účastníky Statutu, může být vyjádřen v zvláštní (kompromisní) dohodě, v doložce o řešení sporů v platných smlouvách, nebo v prohlášení uloženém u generálního tajemníka OSN. Formální kontinuita se Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti je vyjádřena v odst. 5 tohoto článku, když „prohlášení podle článku 36 statutu Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti,

¹⁹ INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Advisory Opinion. I.C.J. Reports 2010, s. 403.

²⁰ ŠTURMA, P. Critical Comments on the Advisory Opinion of the ICJ on Kosovo from the Point of View of the International Legal Theory. In: KOLB, R. (ed.). *Law as a Unifying Factor of Europe – Jurisprudence and Practice: Harmonization and Unification of Law in the European Context*. Bratislava: Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2011, s. 417–420.

²¹ Viz např. KAŠKA, O. Chaos v Západní Sahare po čtyřiceti šesti letech stále nekončí. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokracii* [online]. 19. 1. 2022. Dostupné z: www.centrumlidskaprava.cz/chaos-v-zapadni-sahare-po-ctyriceti-ستي-letech-stale-nekonci.

²² INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. *Western Sahara*. Advisory Opinion. ICJ Reports 1975, s. 12; zejm. s. 68: „[...] the Court has not found legal ties of such a nature as might affect the application of resolution 1514 (XV) in the decolonization of Western Sahara and, in particular, of the principle of self-determination through the free and genuine expression of the will of the peoples of the Territory“.

²³ Viz rozsudky SD EU ze dne 21. prosince 2016 ve věci *Conseil v. Front Polisario*, C-104/16 P, EU:C:2016:973 i ze dne 27. února 2018 ve věci *Western Sahara Campaign UK*, C-266/16, EU:C:2018:118.

²⁴ Viz např. čl. 38 Statutu MSD: „I. Dvůr, jehož úkolem je rozhodovat podle mezinárodního práva spory, které jsou mu předloženy, aplikuje [...] c) obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy“.

kteřá jsou dosud v platnosti, pokládají se mezi účastníky tohoto statutu za přijetí závazné příslušnosti Mezinárodního soudního dvora na dobu, pro kterou měly ještě platit, a v souladu s jejich obsahem“. Návaznost MSD na svého předchůdce se projevuje nejen v úpravě jurisdikce, pramenů aplikovatelného práva a dalších pravidlech obsažených ve Statutu, ale také v návaznosti na starší judikaturu.

Dalším příkladem kontinuity starších právních institutů pod novým jménem může být mezinárodní poručenská soustava (kapitola XII Charty), na kterou pak navazuje kapitola XIII (Poručenská rada). Jednalo se o návaznost na mandátní systém vytvořený podle článku 22 Paktu Společnosti národů.²⁵ I když dnes již mandáty nebo poručenská území neexistují, protože jednotlivá území postupně získala nezávislost (poslední poručenské území – Palauské ostrovy – zaniklo vyhlášením republiky v roce 1994), v době přijetí Charty to byla důležitá otázka. Kontinuitu jasně vyjádřil její článek 77, podle kterého *„poručenská soustava se vztahuje na území, která patří do těchto kategorií a budou jí podřízena poručenskými dohodami: a) území, která jsou nyní pod mandátem; b) území, která by byla odloučena od nepřátelských států v důsledku druhé světové války; c) území, která budou dobrovolně podřízena této soustavě státy odpovědnými za jejich správu“.*

Kromě toho článek 80 odst. 1 Charty stanovil, že s výhradou toho, co bude ujednáno v jednotlivých poručenských dohodách, a dokud takové dohody nebudou uzavřeny, žádné ustanovení této kapitoly nebude vykládáno tak, že nějak mění jakákoli práva některého státu nebo lidu nebo ustanovení platných mezinárodních smluv, jejichž stranami jsou členové OSN.

Z výše uvedeného je zřejmé, v době přijetí Charty (1945) měla „nová“ poručenská soustava převzít jak dosavadní mandátní území zřízené Společností národů, tak některá stávající koloniální území, jež by měla v delší budoucnosti získat nezávislost. Hlavní rozdíl mezi mandátním systémem Společnosti národů a poručenským systémem OSN spočíval v tom, že u všech poručenských území byla cílem poručenské správy jejich nezávislost (popř. samospráva), zatímco u většiny mandátních území (vyjma někdejších oblastí Osman-ské říše) tomu tak nebylo.

O tom, že v některých případech byla cesta mandátních území k nezávislosti politicky a právně složitá, svědčí též případ *Namibie* (bývalé německé Jihozápadní Afriky). Jihoafrická republika odmítla uzavřít poručenskou dohodu s OSN. Když 27. října 1966 Valné shromáždění rozhodlo, že mandát pro Jihozápadní Afriku je ukončen a že Jihoafrická republika nemá žádné další právo spravovat toto území, JAR stále trvala na platnosti mandátu. V roce 1969 Rada bezpečnosti vyzvala Jihoafrickou republiku, aby stáhla svou správu z území, a 30. ledna 1970 prohlásila, že pokračující přítomnost jihoafrických orgánů v Namibii je nezákonná a že veškeré akty učiněné jihoafrickou vládou jménem Namibie nebo týkající se Namibie po ukončení mandátu jsou nezákonné a neplatné; dále vyzvala všechny státy, aby se zdržely jakýchkoli jednání s jihoafrickou vládou, která jsou neslučitelná s tímto prohlášením. Dne 29. července 1970 se Rada bezpečnosti rozhodla požádat Soud o poradní stanovisko k právním důsledkům pokračující přítomnosti JAR v Namibii pro státy. Ve svém poradním stanovisku ze dne 21. června 1971 Soud shledal, že pokračující přítomnost Jihoafrické republiky v Namibii je nezákonná a že Jihoafrická republika je povinna okamžitě stáhnout svou správu. Shledal, že členské státy OSN byly povinny

²⁵ Text viz HOBZA, A. *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*, s. 38–39. Srov. též KOLB, R. (ed.). *Commentaire Article par Article du Pacte de la Société des Nations*. Brussels: Bruylant, 2015.

uznat nezákonnost přítomnosti Jihoafrické republiky v Namibii a neplatnost jejích činů jménem Namibie nebo týkajících se Namibie a zdržet se jakýchkoli činů, které by naznačovaly uznání zákonnosti takové přítomnosti a správy nebo poskytování podpory či pomoci takové přítomnosti a správě.²⁶

Jiným příkladem návaznosti Charty OSN na Pakt Společnosti národů může být otázka oblastních dohod, která byla stručně upravena v článku 21 Paktu.²⁷ Zatímco tento článek představuje jen klauzuli o slučitelnosti určitých mezinárodních ujednání (jako arbitrážních smluv nebo Monroeovy doktríny) s Paktem a vyjadřuje kompromis mezi univerzální vizí a snahou o zachování sfér vlivu, článek 52 Charty má více normativní charakter. Jednak podmiňuje existenci oblastních dohod tím, že „*takové dohody nebo orgány a jejich činnost lze sloučit s cíli a zásadami Organizace spojených národů*“ (odst. 1), jednak vyzývá k pokojnému řešení sporů použitím těchto dohod. Nadto článek 53 umožňuje využití oblastních dohod pro donucovací akci pod vedením nebo se zmocněním Rady bezpečnosti.

Konečně lze spatřovat určitou kontinuitu mezi Společností národů a OSN v činnosti nepolitických, odborných útvarů působících v rámci Společnosti národů a jejího sekretariátu v Ženevě. Tyto aktivity byly hodnocené pozitivně, nebyly tak zasažené krizí v letech 1939–1940, kdy s vypuknutím války došlo k ochromení Společnosti národů. Odborná činnost pod záštitou Společnosti národů byla totiž velmi bohatá a úspěšná. Vedle Mezinárodní organizace práce, která byla samostatná (její zřízení předvídala Versailleská smlouva), nejdůležitější orgány, které byly administrativně součástí Společnosti, ale fungovaly autonomně, byly Hospodářská a finanční organizace, Organizace pro komunikace a dopravu, Zdravotnická organizace a Organizace pro duševní spolupráci. K nim je třeba přidat ty, které se zabývaly přísněji humanitárními záležitostmi: omezením mezinárodního obchodu s drogami, ochranou žen, péčí o děti, zrušením otroctví a problémem uprchlíků. Některé z nich byly samy o sobě složitými organizacemi, které zahrnovaly pravidelné konference, stálý výbor a četné podvýbory pro zvláštní témata. Tyto orgány vykonaly obrovské množství práce, ať už ve formě všeobecných dohod a smluv, poradenství a pomoci konkrétním zemím či regionům, nebo konzultací a výměny myšlenek a metod.²⁸

Po svém vzniku OSN na tyto bohaté aktivity obsahově navázala. Charta OSN upravuje mezinárodní hospodářskou a sociální součinnost v kapitole IX, na níž pak navazuje kapitola X (Hospodářská a sociální rada, ECOSOC). V některých případech je zajišťována odbornými organizacemi přidruženými k OSN. Podle článku 57 „*různé mezinárodní organizace, které byly zřízeny mezivládními dohodami a mají na základě svých ústav rozsáhlé mezinárodní úkoly v oboru hospodářském, kulturním, sociálním, výchovném, zdravotnickém a v oborech příbuzných, budou přidruženy k Organizaci podle ustanovení článku 63*“. Podle tohoto ustanovení může právě Hospodářská a sociální rada s těmito organizacemi uzavírat dohody, které podléhají schválení Valného shromáždění. Mezi takové organizace patří např. Organizace pro zemědělství a výživu (FAO), Světová zdravotnická organizace (WHO), Světová organizace duševního vlastnictví (WIPO) nebo UNESCO.

²⁶ INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*. Advisory Opinion. I.C.J. Reports 1971, p. 16.

²⁷ Viz BOISSON de CHAZOURNES, L. – PERGANTIS, V. Article 21 du Pacte de la Société des Nations. In: KOLB, R. (ed.). *Commentaire Article par Article du Pacte de la Société des Nations*. Brussels: Bruylant, 2015, s. 811–839.

²⁸ Viz LEAGUE OF NATIONS. *International organization* [online]. 2025-07-26. Dostupné z: www.britannica.com/topic/League-of-Nations/The-Covenant.

Na druhé straně některé další odborné aktivity bývalé Společnosti národů nevedly ke zřízení odborných organizací přidružených k OSN, ale byly převzaty samotnou Organizací a zajišťované vlastními orgány a útvary sekretariátu. Mezi takové oblasti patří ochrana lidských práv, včetně žen a dětí, kde mimosmluvní mechanismy představovala Komise pro lidská práva, po roce 2006 pak Rada pro lidská práva. Jinými příklady může být kontrola drog s vlastními orgány, jako Komise pro omamné látky (CND) a Mezinárodní orgán pro kontrolu drog (INCB), nebo problematika uprchlíků (Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky, UNHCR).

Závěr

Organizace spojených národů vznikla na základě koalice spojenců („Spojených národů“) v době druhé světové války. Text Charty odráží situaci v roce 1945, proto vedle nových zásad a pravidel obsahuje i cíle, které se realizovaly až postupně, ale i prvky návaznosti na starší právo a instituce Společnosti národů. Po 80 letech je zřejmé, že se sociální podmínky významně změnily. Nejde jen o nárůst počtu členů z 50 na 193, ale také o to, že evropské či západní státy již dávno nemají většinu v OSN. Z toho také vyplývá, že některá ustanovení, typicky složení Rady bezpečnosti se zafixovaným postavením stálých členů (tehdejších vítězných velmocí) a tzv. právem veta, již neodpovídají současné realitě.

Přesto jakékoli snahy o větší změny nebo dokonce celkovou revizi Charty nejsou průchodné. Narážejí totiž na poměrně rigidní pravidla obsažená v člancích 108 a 109. Každá změna Charty totiž nabude účinnosti, bude-li ratifikována dvěma třetinami členů Organizace, čítajíc v tom všechny stálé členy Rady bezpečnosti. Je zřejmé, že dosavadní stálí členové se svého privilegovaného postavení sami nevzdají. Snadné však nejsou ani méně radikální změny.

V současné době, kdy OSN bude slavit 80. výročí, prožívá jedno z krizových období. Podobně jako v době studené války je zablokovaný mechanismus kolektivní bezpečnosti (Rada bezpečnosti), přitom na různých místech světa, včetně Evropy (Ukrajina), probíhají ozbrojené konflikty. Systém multilateralismu, na kterém je OSN postavena, dostává těžké trhliny kvůli politice současných vlád některých velmocí (zejm. Ruska, USA, ale také Číny). Organizace však také trpí vážnou finanční krizí (nezaplacené příspěvky), což ochromuje její fungování, vede k rušení či krácení některých zasedání, redukci pracovních míst v sekretariátu a omezování dalších činností. Přitom velká část činnosti OSN nemá výrazně politickou, ale spíše odbornou, technickou a humanitární povahu, včetně přímé humanitární pomoci v chudých a konflikty zasažených zemích.

Proto když učiníme krok stranou a zamyslíme se nad tím, zda by byl svět bez OSN lepší a zda by mohla být v současné době nahrazena jinou, lepší organizací, je třeba odpovědět záporně. Organizace může fungovat tak dobře, jak to umožní její členské státy. Za současné politické situace si nelze představit vznik nové univerzální organizace, která by dokázala nahradit OSN. Alternativou by mohl být jen větší chaos, regionalismus a blokový systém. Organizace za 80 let své existence překonala mnohé krize a prokázala velkou životaschopnost. Současné cíle a zásady obsažené v Chartě zůstávají stále platné, i když dochází k jejich porušování. Je tedy v zájmu většiny členů, zejména středních a menších států, aby se OSN udržela jako nástroj multilateralismu v mezinárodních vztazích a dokázala naplňovat cíle a zásady Charty.

The UN Charter as a Landmark in International Law?

Pavel Šturma (<https://orcid.org/0000-0001-9936-2615>)

Abstract: This year's 80th anniversary of the end of the Second World War and the founding of the United Nations is certainly a good reason to remember 1945 as a legal landmark in international law. In the historiography of international law, the UN Charter is usually considered a landmark. This article presents an analytical and critical perspective on the UN Charter, motivated by the desire to show that its adoption, while an important landmark, involves elements of both discontinuity and continuity in the development of international law. In other words, in post-1945 international law, including the text of the Charter itself, we find elements of the old (existing) international law as well as some new elements. Therefore, the aim of this article is to distinguish and show in the UN Charter both new elements and provisions that represented only certain goals and promises, but the text of the Charter did not yet bring new rules, but also elements of continuity, where the Charter builds on older rules and institutions.

Keywords: UN Charter, goals and principles, human rights, international law, United Nations, League of Nations